

תכנית לימודים – ספר שופטים

הוראת ספרי נביאים

הוראת נביאים שונה במהותה מהוראת החומש, במספר דברים, ונמנה כמה מהם:

1. ספרי נביאים ראשונים הם סיפורים מלאי תוכן עניין ובעלי משמעות רבה מאד בפיתוח האישיות המאמינה של התלמידים. בניגוד לפרקי התורה, יחידות הלימוד סיפוריות ורציפות, חלקן ארוכות, ואינן משולבות בפרקי הלכה. בגיל הצעיר חשוב מאד שהמורה יבהיר את הסיפור המלא הפרוש לאורך הפסוקים, וממנו - את המסרים הראשיים. יש לשמור על עקרון הרצף, ולא "לפרק" את השלם ליחידות קטנות ומנותקות. לפיכך בהוראת נביא איננו מתמקדים בעיסוק פרשני. אנו לומדים את הפשט כאשר הפרשן יכול לסייע לנו, המורים בהבנת הפסוקים, אך אינו נדרש לעיון בכיתה. אם נביא את הפירוש בכתה – יהיה זה בלשוננו.
2. בספרי נביאים ראשונים בולטות דמויות מרכזיות, מנהיגי האומה. הלימוד מרוכז סביב פועלה של הדמות וסביב המסרים הנלמדים ממנה. על תלמיד בוגר כיתה ד' בחמ"ד להכיר בסיום הלימוד את הדמויות המרכזיות בספר, ואת פועלם. מומלץ להיזכר בדרכי ההוראה והקניה של ערכים מתוך לימוד על דמויות (ר' קישור למסמך המיומנויות – [אפיון דמויות והכרת פועלם](#)).
3. ספרי נביאים מתארים לנו את **עם ישראל בארצו**. אמנם, גם בחומש בראשית למדנו על האבות ופועלם בארץ אך הם עדיין אנשים יחידים, ובשאר החומשים עם ישראל מצוי במדבר ואינו מתמודד עם ההתיישבות בארץ על אתגריה. הוראת ספרי נביאים מאפשרת לנו לראות את הקיום המעשי של המפעל הגדול – הקמת העם בארץ ישראל, ואיתו את האתגרים והקשיים הרבים עימם מתמודדים העם ומנהיגיו. כבכל לימוד, מעורבותם של התלמידים בלימוד חיונית ביותר, והופכת את השיעור לחוויה ומקור להשראה.

שימוש בציר מאורעות :

בהקדמה לספר יהושע הצענו להיעזר לאורך הלימוד בציר מאורעות, שילווה את הלימוד לאורך השנה. אנו חוזרים ומחזקים המלצה זו בלימוד ספר שופטים. (לגבי מקומם של הפרקים האחרונים ר' במתווה המפורט) על הציר תופענה הדמויות, כאשר גודל המשבצת נקבע על פי אורך הזמן בו כיהן השופט. אפשרות אחת היא הצגה קבועה של כל הדמויות בספר מראשית השנה, ואפשרות שניה היא להוסיף את הדמות כאשר לומדים עליה. טבלאות של שמות השופטים, האויבים והזמנים יכולות בהחלט לעזור בהצבת מסגרת מסודרת לספר, אך אין לשקוע בנסיון לזכור ולסדר פרטים וזמנים כמטרה בפני עצמה. על התלמידים להכיר את הדמויות המרכזיות, ואת המסרים המרכזיים. למשתמשים במחברת ניתן להכין טבלה מארגנת ובה פרטים נוספים – האויב בימיו/כמה זמן שפט/מאיזה שבט באיזור הפעילות בארץ/אירועים מרכזיים וכדו' (ר' בהמשך)

ראשית, נזכיר מספר כללים החשובים לנו בהוראת תנ"ך

- קריאה מדויקת ומוטעמת, לימוד מתוך הפסוקים ובצמוד למילים.
- הכרות וידיעה של כל הנושאים המרכזיים בספר
- הבנת המסגרת הכללית של הספר
- הדגשת ערכים ומידות בתורה וקישור לעולמו של התלמיד
- התייחסות לעולם הרגשות והחוויה המתאים לגיל הצעיר.

נשים לב לכמה נקודות כלליות בהוראת הספר:

- א. ארץ ישראל** – סוף סוף אנחנו בארץ ויש לכך משמעויות רבות. זוהי הזדמנות חשובה לעסוק במפת הארץ, ולחבר בין הארץ בה אננו גרים ובין התנ"ך אותו אננו לומדים.
- ב. השבטיות** – מאז יציאת מצרים ועד ימי יהושע, עם ישראל הוא ישות אחת, ולו מנהיג אחד. במדבר, העם צועד יחד כל הזמן ומרוכז במקום אחד. בספר שופטים מתפרק מבנה זה. העם מתפזר בכל הארץ ומופיעות הנהגות מקומיות יותר כאשר ה"זרקור" מופנה בכל פעם לאיזור גיאוגרפי אחר ולשבט אחר.
- ג. ההתדרדרות הרוחנית, ומעגל החטא** – יהושע המשיך את הנהגתו של משה, ושמר על רמתו הרוחנית של העם. לאחר מותו מתחילה נפילה רוחנית מתמשכת. התמודדות רוחנית זו היא ליבו של הספר נובעת מההשפעה התרבותית והרוחנית של הסביבה הזרה בארץ ישראל, והיא קושרת אותנו לאזרותיו של משה בספר דברים: "לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם" (דברים ו, יד); "השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני" (דברים יב, ל). בפרק ב בספר שופטים ישנו תיאור כללי של התקופה כמין מעגל הדרדרות. זהו איננו מעגל "סגור", אלא מעגל "ספיראלי", שבו הדורות נופלים, קמים, נושעים, אך אינם שבים בהכרח למקומם האחרון, אלא לדרגה פחותה יותר. אחר כך נוטים שוב אחר התרבות הזרה של עמי כנען, וחוזר חלילה. בראיה זו, ספר שופטים מורכב אמנם מיחידות נפרדות המתארות את פעולתם של מנהיגים שונים בתקופות שונות, אולם נקל לראות כי יחידות אלו מצטרפות לכלל מסגרת אחת, המאפיינת את התקופה: העם מגיע לארץ הקודש, אולם איננו מצליח להתמודד עם הציפיות האידיאליות הנדרשות ממנו על פי ציווי ה', ויישומן בחייו הלאומיים - כרוך באתגרים רבים.
- ד. הדמויות והמנהיגות** – על רקע התמודדות זו בולטים מנהיגי העם, המשפיעים עליו בדרכים שונות, ובדרגות רוחניות שונות. ספר שופטים - כשמו כן הוא: סיפורם של השופטים. אין המנהיגים דומים זה לזה, ולכל אחד כח משלו, ודרך משלו לעורר את העם. קיימת חשיבות גדולה לקיומה של המנהיגות, אף שיש בה חסרונות ש"אלמלא קיומה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו". בתוך המסגרת הכללית של הספר ישנן דמויות רבות, אך בולטות מתוכן שש מרכזיות: עתניאל, אהוד, דבורה, גדעון, יפתח ושמשון. חז"ל הצביעו על החלוקה בין שלש הראשונים לאחרונים בדרגתם הרוחנית, אך קבעו באותה נשימה כי משקלו של המנהיג נקבע לפי הדור המסוים בו חי.

"וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל הָעָם ה' אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן... וַיִּשְׁלַח ה' אֶת יְרֵבֶעֶל וְאֶת בְּדָן וְאֶת יִפְתָּח" שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם, לומר לך: ירבעל (גדעון) בדורו - כמשה בדורו, בדן (שמשון) בדורו - כאהרן בדורו, יפתח בדורו - כשמואל בדורו. ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור - הרי הוא כאביר שבאבירים... הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו..."

(בבלי, ראש השנה כה:)

ציר שופטים/אירועים

אנו ממליצים כי החל מפרק ג, שם אנו פוגשים את עתניאל בן קנז – השופט הראשון, נבנה ציר מאורעות, או טבלה מארגנת, שתלווה אותנו בלימוד הדמויות:

לדוגמה – הכנת טבלה. נוכל להכין את המבנה של הבטלה עם התלמידים: נשאל אותם אלו פרטים עשויים לחזור על עצמם? אלו פרטים מעניינים אותנו?

מצ"ב דוגמה לטבלה שבה בעמודה הראשונה שם השופט ובאחרונה – סדר הזמנים

השופט	מאיזה שבת	שם האויב (וסיבת ההצקה)	אורך השעבוד	מעשה מיוחד/ מרכזי	ביטוי מרכזי בפסוקים	לכמה זמן שקטה הארץ

ואולם בכך לא די. כאשר אנו מסיימים ללמוד על הדמות עלינו לשאול שאלה מסכמת: מה למדנו מכאן? מה למדנו מדמותו של גדעון? מה למדנו מסיפור המעשה על אבימלך? חשוב אם כך להוסיף עמודה שתתמלא רק בסוף הלימוד ובה התשובות לשאלה: מה למדנו מהדמות/מהמעשה.

ניתן לעשות סיכום/טבלה/ציר זאת בדרכים רבות, באופן כיתתי או אישי וכל מורה יבחר את הדרך המתאימה לו.

הצעה כללית נוספת היא שימוש בתבנית כל שהיא להמחשת המלחמות הרבות המתוארות בספר. לדוגמה, פלטה גדולה (או "שולחן חול") שעליה נוכל למקם הרים, נחלים, חיילי ישראל וחיילי אויב, באופן המייצג את התיאור המופיע בפסוקים. כך התלמידים יכולים להפוך לשותפים פעילים בלמידה תוך שהם עצמם אומרים היכן למקם את צבא סיסרא, חיילי גדעון, וכדו'.

השימוש במפה:

אחד מיעדיו של לימוד תנ"ך הוא לחבר בין הספר לבין הארץ, ולהעמיק את הזיקה שבין התלמידים לארץ ישראל. ספר שופטים מתרחש בארץ ישראל ותיאורים רבים מתייחסים למקומות. השימוש במפה תורם לביאור הפרק ומבהיר את ההתרחשות שבו, והדוגמאות רבות: "הארץ הנשארית", דרכו של אהוד למלך עגלון, מרדף ברק אחר סיסרא בגליל, התקיפות של מחנה מדין באיזור העמק, פעולתו של שמשון בערי הפלשתים ועוד. כדאי שתהיה בכתה מפה ובה ניעזר בתיאור המאורעות תוך הלימוד בספר.

בראשית השנה נסמן במפה באופן מודגש את המקום בו נמצא בית הספר, כך שהילדים יוכלו 'לצאת' ממנו כל פעם אל הסיפור המופיע בפרק הנלמד. כאשר נזכיר שמות של מקומות נקשר אותם לחוויות ולהיכרות האישית של התלמידים ("מי היה פעם בעין חרוד"? "בפעם הבאה שתגיעו להר תבור תוכלו לספר שלמדתם על..").

מצ"ב קישור למסמך המיומנויות הנדרשות בתנ"ך לתלמידי החמ"ד:

[מיומנות 10 שימוש במפת ארץ ישראל](#)

הצעה לתכנית לימודים ספר שופטים

מס' שיעורים	נושאים	פרק	
1	רקע והקדמה		פתיחה
2	כיבושי השבטים לאחר מות יהושע	א	השלמת ההתנחלות
1	הבוכים, מות יהושע	ב	"הבוכים"
1	המעגל החוזר בתקופת השופטים		
1	עתניאל וכושן	ג	עתניאל
2	אהוד ועגלון		אהוד
2	המלחמה	ד	דבורה וברק
1	השירה	ה	
3	המינוי והאותות	ו	גדעון
3	המלחמה	ז	
2	המרדף, בקשת המלוכה	ח	
3	משל יותם, המלחמה בבעלי שכם	ט	אבימלך
1	הלחץ העמוני והכינוס במצפה	י	יפתח
2	מינוי יפתח, המלחמה והנדר	יא	
1	המאבק בבני אפרים	יב	
2	התגלות המלאך וצו הנזירות	יג	שמשון
2	מפלת האריה והחידה	יד	
2	מעשה השועלים, הסגרת שמשון	טו	
2	מאסר שמשון ומעשה מותו	טז	
1	הקדשת הפסל ומינוי הכהן	יז	
1	מעבר הפסל והכהן לדן	יח	פסל מיכה
2	המעשה בגבעה, והמלחמות בבני בנימין	יט-כ	פילגש בגבעה
1	שיקום שבט בנימין	כא	
(כולל שיעורי חזרה וסיכום – כ 45)			סה"כ: